

მერაბ კალანდაძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი*

**ისტორია, ისტორიოგრაფია,
ისტორიის ფილოსოფია, მეთოდოლოგია**

წინამდებარე ნაშრომში შევეცდებით გავაშუქოთ ისტორიის, ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის ურთიერთობა. მათი ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში. თემა არის ფრიად აქტუალური, საინტერესო და რთული. ამ ძნელ პრობლემაზე საუბარს უმთავრესად ის გარემოება გვაბეძინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე დღემდე არაფერი დაწერილა.

დავინწყოთ ისტორიით. რა არის ისტორია? ამ კითხვაზე მეცნიერთა შორის ერთსულოვნება არასოდეს არ სუფევდა და მათ შორის კონსენსუსის მიღწევა ადვილი საქმე არ უნდა ჩანდეს. ეს კამათი, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს და ამაში ალოგიკური არაფერია. აქ აისახება სავსებით რეალური ვითარება. XX საუკუნის ჰოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თქმით „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. აქ კარგადაა დანახული ისტორიის შემეცნების პროცესი და ზუსტადაა განსაზღვრული ისტორიული ცოდნის მნიშვნელობა.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ XIX საუკუნის შუა ხანებში ისტორიამ მოიპოვა მეცნიერებათა სისტემაში დამოუკიდებელი სტატუსი. ეს იყო მეცნიერული ისტორიის ორი ძირითადი კომპონენტის, ისტორიის მიერ საკუთარი ამოცანების უფრო ღრმა გააზრების და ისტორიული წყაროების კვლევის მკაცრი მეცნიერული მეთოდების დამუშავების სინთეზის ლოგიკური შედეგი. [1, 26; 2, 29]. თითქოსდა ამით კამათი იმაზე, თუ რა არის ისტორია, დასრულდა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ დავა ამ თემაზე ახალი ძალით გაჩაღდა და კიდევ უფრო მწვავე ხასიათი მიიღო.

ამ დისკუსიას გააჩნია ორი მხარე: ზოგადი და კონკრეტული. რა არის ისტორია? ერთნი ამტკიცებენ, რომ ისტორია არის მეცნიერება, და ხაზს უსვამენ მეცნიერებათა სისტემაში მის დამოუკიდებელ სტატუსს. ეს არის ერთი ხედვა. არსებობს განსხვავებული

თვალსაზრისი. მისი მომხრეები ფიქრობენ, რომ ისტორია არაა მეცნიერება და კატეგორიულად უარყოფენ მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის ადგილს.

XX საუკუნის ინგლისელი ისტორიკოსი, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, ვ. უოლში აღნიშნავდა, რომ „თავდაპირველად უნდა დაამტკიცო, რომ ისტორია, როგორც მეცნიერება არსებობს, რაშიც პირადად მე დიდი ეჭვი მეპარება“. მას ეთანხმება ამერიკელი მეცნიერი მორტონ უაიტი, რომელიც დარწმუნებულია, რომ „ისტორია არაა მეცნიერება“ [3, 165].

საინტერესოა ამ პრობლემის კონკრეტული გადანყვეტა. იკვეთება რამდენიმე მაგისტრალური მიმართულება. 1. ისტორია წარმოადგენს სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნაირსახეობას. ეს მოსაზრება არახალია, ძველია და მისი ფესვები ძველი საბერძნეთის ისტორიაში უნდა ვეძიოთ. ფრიად სიმპტომატურია, რომ ისტორიის მუზა „კლიო“ ამავე დროს იყო პოეზიის მუზა. ამ მოსაზრების მომხრეები ორ განშტოებად იყოფიან: ა) ერთნი პოეზიას უფრო ფილოსოფიურად, მეცნიერულად მიიჩნევენ და ისტორიაზე მალლაც კი აყენებენ. ბ) მეორენი ძალზედ აახლოვებენ ისტორიას და სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას და ირწმუნებიან, თითქოს ისტორიკოსის და დრამატურგის ამოცანები იდენტურიაო.

ცნობილი ბერძენი მოაზროვნე არისტოტელე ფიქრობს, რომ „ისტორიკოსი და პოეტი ურთიერთისაგან განსხვავდებიან იმით, რომ პირველი ლაპარაკობს იმის შესახებ, რაც მოხდა, მეორე კი იმის შესახებ, რა შეიძლებოდა მომხდარიყო. ამის გამო პოეზია უფრო ფილოსოფიურია და უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ისტორია. პოეზიას უფრო მეტად მხედველობაში აქვს ზოგადი, ისტორიას კი უფრო მხედველობაში აქვს ცალკეული“ [4, 161]. ისტორიას პოეზიაზე უფრო დაბლა აყენებდა ინგლისელი მოაზროვნე ფრენსის ბეკონი. მან მოგვცა მეცნიერების კლასიფიკაცია ადამიანის უნარების მიხედვით: ისტორია - მეხსიერება, პოეზია - წარმოსახვა, ფილოსოფია - გონება. [5, 45] ამგვარი დაყოფა, ცხადია, ძალზე პირობითია. XX საუკუნის გერმანელი ისტორიკოსი თეოდორ შიდერი თავის ნიგნში „ისტორიის საწყისის“ აღნიშნავდა, რომ ფრიდრიხ შილერი ვალენშტაინის მოღვაწეობის შეფასების დროს თავის დრამაში „ვალენშტაინი“ გაცილებით უფრო ახლოა მივიდა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე თავის ისტორიულ ნაშრომში „ოცდაათწლიანი ომი“ [6.78-79]. ფაქტობრივად, აქ თ. შიდერი იმ აზრს ავითარებს, რომ სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნიმუში გაცილებით უფრო მალლა დგას, ვიდრე ისტორიული გამოკვლევა. ეს არის ერთი ხედვა, რომელსაც გააჩნია

თავისი ღირსებები და ნაკლი. არის სხვა ხედვაც. ფრანგი განმანათლებელი შარლ ლუი მონტესკიე და დიდი გრმანელი ფილოსოფოსი ჰეგელი ხაზს უსვამენ, რომ ისტორიას გააჩნია ფილოსოფიური, მეცნიერული დატვირთვა. [7].

ანტიკურ ეპოქაში ჩაეყარა საფუძველი პრინციპს „ისტორია ინერება არა მტკიცებისათვის, არამედ თხრობისათვის“. ამგვარმა მიდგომამ საკმაოდ ნოყიერი ნიადაგი შექმნა ისტორიისა და სიტყვაკაზმული ლიტერატურის დაახლოებისათვის. ეს ადვილი გასაგებია. ისტორიის საამოდ თხრობა, აღწერა, მართლაც, ახლოს დგას სიტყვაკაზმულ ლიტერატურასთან. ამგვარმა მიდგომამ თავის აპოგეას, პიკს, მიაღწია XIX-XX საუკუნეების ევროპულ ისტორიოგრაფიაში (ტრეველიანე, მომზენი, შპენგლერი, კროჩე, რასელი, ვალერი, ჰოიზინგა და სხვა). ამ ორი დარგის დაახლოების იდეა, ბუნებრივია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას განზოგადებისადმი სექტიკური დამოკიდებულება უდევს საფუძვლად. ასეთ მიდგომას აქვს თავისი რეზონი და ხაზს უსვამს განზოგადების სუბიექტურ ხასიათს. აქედან იღებს სათავეს ინტერპრეტაციისადმი მათი უნდობლობა. ეს არის ერთი მიდგომა, რომელიც უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. არსებობს მეორე, უფრო ოპტიმისტური პოზიცია. მათი ღრმა რწმენით, წარსულის აღქმა ძალიან ძნელია, მაგრამ შეუძლებელი როდია. ისტორიკოსი გვთავაზობს წარსულის საკუთარ ვერსიას. არის ამაში რაიმე მიუღებელი, ცუდი? რა თქმა უნდა, არაფერი. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით აიხსნება ის „კონცეპტუალური ანარქია“, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში სუფევს. აქედან ლოგიკურად გამომდინარეობს პრინციპი „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკა“. რა თქმა უნდა, არავინ უარყოფს ისტორიასა და სიტყვაკაზმულ ლიტერატურას შორის შეხების წერტილების არსებობას, მაგრამ მათი ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, მაინც ალბათ დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს. საქმე ისაა, რომ მათშორის პრინციპული ხასიათის განსხვავება არსებობს და ამის გვერდის ავლა, ცხადია, სწორი არიქნებოდა. ისტორიას და სიტყვაკაზმულ მწერლობას შორის ზღვარს ავლებს მტკიცება. ისტორიკოსის მსჯელობა, დიდი თუ პატარა დებულება, მტკიცებას უნდა ემყარებოდეს. მტკიცება ანიჭებს ისტორიას მეცნიერულ ღირებულებას. XIX საუკუნის ფრანგი მწერლები ედმუნდ და ჟორჟ გონკურები დასძენდნენ „ისტორია არის რომანი, რომელიც მოხდა. რომანი - ეს არის ისტორია, რომელიც შეიძლებოდა რომ მომხდარიყო“ [8, 328]. ისტორიკოსის წარმოსახვები უნდა ემორჩილებოდეს ჭეშმარიტების ძიებას [9].

2. მეცნიერების ერთი ჯგუფი მეტად აახლოვებს ერთმანეთთან ფილოსოფიას და ისტორიას და იმ თვალსაზრისისაკენ უფრო იხრება, რომ ისტორია ფილოსოფიის ერთ-ერთ ნაირსახეობად, დარგად გვევლინება. ამ შეხედულებას ავითარებს იტალიელი ფილოსოფოსი ჯოვანი ჯენტილე. მისი აზრით, „ფილოსოფია მთლიანად ამონურავს სულიერ რეალობას და არ ტოვებს სათანადო რეალობას, საიდანაც შეიძლება რომ აღმოცენდეს ისტორია“ [10, 251].

რა თქმა უნდა, ისტორიას და ფილოსოფიას შორის, უდაოდ, არსებობს შეხების წერტილები. ისინი ურთიერთქმედებენ. ყველაზე უფრო კარგად ეს მყლავნდება მაშინ, როდესაც საქმე მიდგება წარსულის ინტერპრეტაციაზე., მაგრამ მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ისტორიის და ფილოსოფიის ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, ალბათ მაინც დიდი სიფრთხილეს მოითხოვს. საქმე ის არის, რომ მათ შორის პრინციპული ხასიათის განსხვავებაა და ამაზე თვალის დახუჭვა აღნიშნული საკითხის ადეკვატურ სურათს როდი გვიქმნის. მათ შორის პრინციპული განსახვავება ყველაზე უფრო რელიეფურად ჩანს შემეცნების სხვადასხვა საშუალებებში. თვით ერთი და იგივე მოვლენის შესწავლის დროს ფილოსოფია იმარჯვებს ლოგიკურ მეთოდს, ხოლო ისტორია - ისტორიულ მეთოდს.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამ საკითხთან მიმართებაში სრულიად საპირისპირო პოზიციაზე დგას ცნობილი იტალიელი ისტორიკოსი ბენედეტო კროჩე. ის ანვითარებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც შემეცნების ისტორიული მეთოდი გვევლინება „ერთადერთ ჭეშმარიტ შემეცნებად“ [11, 101-109]. ბ. კროჩე სულ სხვა კუთხით მიუდგა საკითხს. მისი მსჯელობის თანახმად ისტორია შთანთქავს ფილოსოფიას და ამ უკანასკნელის ადგილი არ რჩება. ეს კი უკვე სულ სხვა უკიდურესობა იყო.

3. XIX საუკუნის შუა ხანებიდან მკვეთრად იკვეთება ტენდენცია, რომელსაც საბოლოოდ ისტორიის და სოციოლოგიის დაახლოებასთან, თითქმის გაიგივებასთან მიყვავართ. პოზიტივისტები სოციოლოგიას განიხილავდნენ, როგორც ისტორიის ერთ-ერთ ნაირსახეობას. მათი ერთ-ერთი თავკაცი ფიუსტელ დე კულანჟი პირდაპირ ამბობდა „ჭეშმარიტი სოციოლოგია - ეს ისტორიაა“. მისი თანამემამულე ანრი ბერი აღნიშნავდა, „ისტორიის უმაღლესი მიზანია გახედეს წარსულის სოციოლოგია“ [3, 203]. პოლ ლაკომბი დასძენდა „სწორედ ახსნილი ისტორია თავად გახდება სოციოლოგია“ [12]. ინგლისელი ისტორიკოსი ს. რენსიმენი კიდევ უფრო შორს მიდის და დასძენს, რომ „ისტორიას და სოციოლოგიას შორის არავითარი გან-

სხვაეგება არ არსებობს“. ფრანგი მეცნიერი ფრანსუა სიმონი „ისტორიას სოციოლოგიის მოახლის ფუნქციას აკისრებს“. მისი ღრმა რწმენით „ისტორიკოსისა და სოციოლოგიის მიდგომებს შორის არსებობს უფსკრული. სოციოლოგი ეძებს კანონებს, ისტორიკოსი კმაყოფილდება საერთო კავშირებით. [2, 203, 173]. ისტორია სოციოლოგიის დამატებას წარმოადგენს, რომელიც მას ნედლეულით ამარაგებს. საინტერესოა, აღნიშნული პრობლემისადმი იტალიელი ისტორიკოსის ე. სესტანის მიდგომა, რომელსაც აშკარად ეტყობა „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, პირველ რიგში კი, ფერინან ბროდელის გავლენის კვალი. „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების მსგავსად, ის ისტორიას ყოფს ორ ნაწილად. „ემპირიული ისტორია“, რომლისადმი ე. სესტანის დამოკიდებულება მკვეთრად გამოკვეთილად ნეგატიურია და „სტრუქტურების ისტორია“, რომლის მიმართაც იტალიელი ისტორიკოსი საკმაოდ კეთილგანწყობილი ჩანს. „მოსწონს თუ არა ეს ვინმეს, არავითარ ეჭვს არ ინვევს, რომ სტრუქტურული ისტორიოგრაფია, მიუხედავად არსებული რისკისა, მივიდეს სოციოლოგიასთან იდენტიფიკაციამდე, წარმოადგენს ჩვენი დროის მოწინავე ისტორიოგრაფიას...“ [13, 12]. ამგვარი მიდგომა ცალმხრივი შეიძლება ჩანდეს და მისთვის ნიშანდობლივია ემპირიული ისტორიისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება. ფაქტების გარეშე სტრუქტურები იქცევიან, რჩებიან გაუნძრევლად და უსიცოცხლოდ. „ანალების“ სკოლის ფრანგი ისტორიკოსები და პირველ რიგში ფერინან ბროდელი ცდილობდნენ გადაეჭვიათ ისტორია სოციალურ მეცნიერებად. ეს მათი კონცეფციის მთავარი ქვაკუთხედი იყო. ისინი სამართლიანად აკრიტიკებდნენ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელ ემპირიზმს და შიშველ ფაქტოგრაფიას და ცდილობდნენ მოეხდინათ ისტორიის სინთეზი. მათ კურსი აიღეს ისტორიის სხვა სოციალურ მეცნიერებებთან ფართო ინტეგრაციაზე. და ამაში ხედავდნენ ემპირიზმის დაძლევის უებრო საშუალებას. ასე ჩაეყარა საფუძველი „გლობალურ ანუ, ტოტალურ ისტორიას“. ასე აღმოცენდა „ახალი ისტორიული მეცნიერება“. XX საუკუნის დასაწყისის ევროპული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ გლობალური მიდგომა მხოლოდ ისტორიას როდი ახასიათებს. ის, არც სოციოლოგიისათვისაა უცხო. უშუალოდ აქედან იღებს სათავეს „ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების, განსაკუთრებით კი ფერინან ბროდელის მიერ, ამ ორი დარგის, ისტორიის და სოციოლოგიის ძალიან დაახლოება, თითქმის გაიგივება, [14]

„ანალების“ სკოლის ისტორიკოსების სახელს უკავშირდება ისტორიული მეცნიერების დეჰუმანიზაციის დაწყება. მათ კურსი აიღეს მომიჯნავე მეცნიერებებთან მჭიდრო კონტაქტზე. ასე წარმოიშვა „გლობალური, ანუ ტოტალური ისტორია“. საძირკველი ჩაეყარა „ახალ ისტორიულ მეცნიერებას“. ეს იყო გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში, მაგრამ ის არ წარმოადგენს უკანასკნელ ჭეშმარიტებას, როგორც ამას ხაზს უსვამენ მათი თაყვანისმცემელი ისტორიკოსები, პირველ რიგში კი იტალიელი ისტორიკოსი ე. სესტანი. ეს არის ერთი საინტერესო მიდგომა, რომელსაც გააჩნია თავისი ღირსებები და ნაკლი. მისთვის უცხო არ უნდა იყოს „მოვლენათა ისტორიისადმი“ ირონიული, სკეპტიკური დამოკიდებულება. უშუალოდ აქედან იღებს სათავეს პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიისადმი მათი ნიჰილისტური დამოკიდებულება.

არის სრულიად განსხვავებული ხედვა. მის მომხრეები ერთმანეთს უპირისპირებენ ისტორიას და სოციოლოგიას. ერთ-ერთმა პირველმა ეს მოსაზრება გამოთქვა ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორმა, შარლ სენიობოსმა. მისი თვალსაზრისით ისტორიკოსის მთავარი ამოცანაა წყაროების გულდასმით შესწავლა და ყოველმხრივი კრიტიკა, ხოლო ისტორიის განვითარების კანონების დადგენა კი სოციოლოგიის მოვალეობას წარმოადგენს. [15]. ამ თვალსაზრისს XX საუკუნის ისტორიოგრაფიაში თავის მომხრეები ჰყავს. ეს, ცხადია, უკვე მეორე უკიდურესობაა.

საშუალოდ პოზიცია უკავია ცნობილ ფრანგ მეცნიერს ემილ დიურკჰეიმს. ის ცდილობს თავიდან აიცილოს ორივე უკიდურესობა. ისტორიის და სოციოლოგიის გაიგივება ან მათი მკვეთრი დაპირისპირება. მისი ღრმა რწმენით „ისტორია საჭიროა სოციოლოგიისათვის და პირიქით“. „სოციოლოგმა უნდა მიმართოს ისტორიას. სოციოლოგიურ გამოკვლევას ესაჭიროება ისტორიული მომზადება. მაგრამ ეს სხვადასხვა მეცნიერებებია“. მკაცრად უღერს მარე ბლოკის მოსაზრება, თითქოსდა „დიურკჰეიმის სკოლამ“ ისტორიას ადგილი მიუჩინა შორს, ადამიანებზე მეცნიერებათა კუთხეში, სადღაც სარდაფში.“ [16.16] სინამდვილე ცოტა სხვაგვარადაა.

4. მეცნიერთა ერთი დიდ ნაწილი აღიარებს მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიის ადგილს და დარწმუნებულია მის მეცნიერულ ღირებულებაში.

რანკეს და პოზიტივისტებს ეჭვი არ ეპარებათ, რომ ისტორიას გააჩნია მეცნიერული სტატუსი. მათი ერთ-ერთი თავკაცი ფიუს-

ტელ დე კულანჟი აცხადებდა, რომ „ისტორია ერთ-ერთი რთული მეცნიერებაა“.

რანკემ საფუძველი ჩაუყარა ისტორიაში ფაქტის კულტს. მას ხშირად მიიჩნევდნენ თანამედროვე ისტორიული მეცნიერების ფუძემდებლად. რანკეს შემოქმედება წარმოადგენს ფაქტის კულტს [17]. ის იყო ზედმინევენით სკურპულოზური მკვლევარი. რანკესათვის მეცნიერული მეთოდი იყო წყაროების კრიტიკული ანალიზი და, მას ღრმად სწამდა, პროფესიული ისტორიკოსის მიუკერძოებლობისა და ობიექტურობის.

პოზიტივისტებმა ფაქტის კულტი წყაროს კულტად აქციეს. ფიუსტელ დე კულანჟი აცხადებდა „ტექსტები, ტექსტები და არაფერი ტექსტების გარდა“ [18, XII]. შესაძლოა, ისინი ძალიან აახლოებდნენ, თითქმის აიგივებდნენ ისტორიას წყაროთმცოდნეობასთან. შარლ ლანგლუა და შარლ სენიობოსი დასძენდნენ „ისტორიული მეცნიერება სხვა არაფერია, თუ არა წყაროების დამუშავება“. ამით პოზიტივისტებმა ფაქტობრივად მტკიცე საფუძველი ჩაუყარეს ისტორიული მეცნიერებას და ამის გვერდის ავლა უმართებულო იქნებოდა. პოზიტივისტები ძალიან აახლოვებდნენ ისტორიას საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებთან. წყაროების ანალიზის საშუალებით ისინი ცდილობდნენ დაეყენებინათ ისტორია ზუსტი მეცნიერების, ბუნებისმეტყველების დონეზე. ფართო განზოგადებას რანკე და პოზიტივისტები სკეპტიკურად ეკიდებოდნენ და ამას უმთავრესად მისი სუბიექტური ხასიათით ხსნიდნენ. ამგვარი მიდგომა, უდაოდ, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ასეთი სკეპტიკური დამოკიდებულება პესიმისტური ჩანს და საკამათო შეიძლება იყოს.

შემდგომი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი ისტორიის, როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის პრესტიჟის ამაღლების საქმეში ნეოკანტიანელების და მაქს ვებერის სახელთანაა დაკავშირებული. ნეოკანტიანელთა ეპისტემოლოგიის დამკვიდრება ახალი სიტყვა იყო ისტორიულ მეცნიერებაში. ეს არის ახალი ისტორიული მეცნიერების დაბადება. მათ სახელს უკავშირდება ისტორიული მეცნიერების ემანსიპაცია, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ნეოკანტიანელებმა გაათავისუფლეს ისტორიული მეცნიერება საბუნებისმეტყველო დარგების ტირანიისაგან, რომელშიც ის აღმოჩნდა პოზიტივისტების ძალისხმევით. [19, 20, 21].

აღბათ, არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ისტორიის მეცნიერული სტატუსის დაცვის საქმეში თავისი წონიანი სიტყვა თქვეს „ანალების“ სკოლის ფრანგმა ისტორიკოსებმა, პირველ რიგ-

ში კი, რა თქმა უნდა, მათმა დამაარსებლებმა, ლუსიენ ფევრმა და მარკ ბლოკმა. ცხადია, შემთხვევითი სულაც არ ყოფილა, რომ მარკ ბლოკმა თავის წიგნს უწოდა „ისტორიის აპოლოგია“, ხოლო ლუსიენ ფევრმა „ბრძოლა ისტორიისათვის“. ლუსიენ ფევრი წერდა, „მე მიყვარს ისტორია. ისტორია რომ არ მიყვარდეს, ისტორიკოსი არ გავხდებოდი.“ [22, 24].

ერთნი საკმაოდ კეთილგანწყობილი ჩანან ისტორიის მუზის „კლიოს“ მიმართ და მას უწოდებენ „მუზებს შორის ყველაზე უფრო მკაცრს“, ხოლო მეორენი პირიქით, ძალზე უარყოფითად არიან განწყობილნი და მას მხოლოდ აუგად მოიხსნიებენ, ადარებენ „მოხეტიალ, გზადაბნეულ, გზასაცდენილ ქალწულს“. რას იზამ. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“.

* * *

ახლა შევეხებით ისტორიოგრაფიის, ისტორიის ფილოსოფიის და მეთოდოლოგიის მიმართებას და მათ ადგილს მეცნიერებათა სისტემაში. თემა არის ფრიად აქტუალური, საინტერესო და რთული.

აღსანიშნავია, რომ ამ პრობლემების ირგვლივ მეცნიერთა შორის ერთსულოვნება არ ყოფილა და ცხარე დისკუსია არის გაჩაღებული. გამოთქმულია სრულიად საპირისპირო მოსაზრებები. მათ შორის საერთო ენის გამონახვა პრაქტიკულად შეუძლებელი ჩანს და ეს კამათი, ალბათ არასოდეს გასრულდება. ყოველთვის იქნებიან ერთი და მეორე მოსაზრების მომხრეები ან მოწინააღმდეგეები. აღნიშნულ საკითხზე თავისი შეხედულების გამოთქმის უფლება ყველას აქვს. მეცნიერი გვანვდის ამ თემის ხედვის მისეულ ვერსიას.

დავინყოთ ისტორიოგრაფიით. მეცნიერებათა სისტემაში ისტორიოგრაფიის ადგილის თაობაზე სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს და მკვლევარები ორ საპირისპირო ბანაკად არიან დაყოფილნი. ერთნი, ნეოკანტიანელების მეთაურობით, ისტორიოგრაფიას აღიქვამენ, როგორც ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილს [19]. მეორენი კი, პირიქით, დიამეტრალურად განსხვავებულ პოზიციაზე დგანან და ირწმუნებიან, რომ ისტორიოგრაფია წარმოადგენს ისტორიული მეცნიერების შემადგენელ ნაწილს. ამ მოსაზრებას ავითარებდნენ იტალიელი ბენედეტო კროჩე და ინგლისელი რობინ ჯორჯ კოლინგვუდი, მაგრამ ისინი აიგივებდნენ ისტორიას და ისტორიოგრაფიას. „მთელი ისტორია არის აზრის ისტორია“ [23, 385] - დასძინს კოლინგვუდი. ასეთი ხედვა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მისი გასაღები მათ მსოფლმხედველობაში ძევს. პირველ

ყოვლისა, მას საფუძვლად უდევს ფაქტოგრაფიისადმი, ემპირიზმი-სადმი, გულგრილი დამოკიდებულება. რ. ჯ. კოლინგვეუს უყვარდა თქმა „ფაქტები არაფერია, ინტერპრეტაციაა ყველაფერი“. ეს კი უკვე სულ სხვა უკიდურესობაა. ცხადია, ისტორიოგრაფიას და მომიჯნავე დარგებს, პირველ რიგში ფილოსოფიას შორის ჩინური კედელი როდია აღმართული. ისინი ურთერთზემოქმედებენ, ამდიდრებენ ერთმანეთს. ეს ძალიან კარგია და მისასაღებელი უნდა იყოს. ჩვენ მეტად ფრთხილად, მაგრამ მაინც უფრო იმ აზრისაკენ ვიხრებით, რომ ისტორიოგრაფია ისტორიული მეცნიერების სფეროა.

ისტორიოგრაფია ისტორიული მეცნიერების სპეციალური დისციპლინის - ისტორიული მეცნიერების ისტორიის კვლევის ობიექტია. ისტორიოგრაფია არის ისტორიული მეცნიერების ისტორია. ის მკვეთრად გამიჯნულია ისტორიისაგან. ისტორიოგრაფიას თავისი კვლევის მეთოდები, თავისი ფაქტები და თავისი წყაროები - ისტორიოგრაფიული წყაროები აქვს. მისი კვლევის ძირითადი საგანია - ისტორიული აზროვნების ისტორია. ისტორიოგრაფია არის დამხმარე ისტორიული დისციპლინა, რომელსაც მჭიდრო კონტაქტი აქვს მომიჯნავე დარგებთან, რომლებიც ურთიერთზემოქმედებენ მასზე და ამდიდრებენ მას ახალი იდეებით, თეორიებით, მეთოდებით, რაც მისი შემდგომი წინსვლის, განვითარების, ერთ-ერთი სიამედო საწინდარია. [2, 42-45].

შემდეგი აქტუალური თემაა ისტორიის ფილოსოფიის მიმართება და ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში. ამ საკითხისადმი დამოკიდებულება ერთგვაროვანი არ გახლავთ და გამოთქმულია რამდენიმე განსხვავებული შეხედულება. ძირითადი ტენდენციები ასეთია:

მკვლევართა ერთი ნაწილი, ნეოკანტიანელების თავკაცობით, უფრო იმ თვალსაზრისისაკენ იხრებიან, რომ ისტორიის ფილოსოფია წარმოადგენს ფილოსოფიის შემადგენელ ნაწილს. მათი ერთ-ერთი აღიარებული ლიდერი ვილჰელმ ვინდელბანდი დასძინდა „ისტორიის ფილოსოფიური გაშუქება ფილოსოფიის ფარგლებში შედის, რამდენადაც ის შემოიზღუდება ხალხთა ცხოვრების ისტორიაში მოქმედი კანონების შესწავლით და წარმოადგენს ადამიანთა მიზანშეწონილი მოქმედების საუფლოს. ხოლო ისტორიის ფილოსოფიის საკითხები, რამდენადაც ეს ფილოსოფია ისტორიული მოძრაობის საერთო მიზანსა და თანმიმდევრულ განხორციელებას სწავლობს პრაქტიკულ პრობლემათა რიცხვს განეკუთვნება.“ [24, 26, 27, 447].

მას კვერს უკრავს ნეოკანტიანელთა მეორე თვალსაჩინო წარმომადგენელი ჰანს რიკერტი. „ისტორიის ფილოსოფია, როგორც მეცნიერება პრინციპების შესახებ, აქ უფრო ზოგად ფილოსოფიურ

კვლევას, განსაკუთრებით კი სამყაროს აზრის, ანდა უფრო მეცნიერული ენით რომ ვთქვათ, ადამიანური ცხოვრების საზრისის კვლევას უკავშირდება, ამიტომ ისტორიის ფილოსოფიის ძირითადი დებულებები ფილოსოფიის, როგორც ღირებულებების მეცნიერების ძირითად დებულებებს ემთხვევა. [19, 110].

მეცნიერთა მეორე ჯგუფი ავითარებს თვალსაზრისს, რომლის თანახმადაც ისტორიის ფილოსოფია წარმოადგენს ისტორიის შემადგენელ ნაწილს. ეს იდეა ყველაზე კარგად გამოხატეს ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა და იტალიელმა ფილოსოფოსმა და ისტორიკოსმა ბენედეტო კროჩემ. „არ არსებობს არც ფილოსოფიის ისტორია, არც ისტორიის ფილოსოფია. არსებობს მხოლოდ ისტორია“ - დასძენს რ. ჯ. კოლინგვუდი. ანალოგიურ მოსაზრებას გამოთქვამს ბ. კროჩე, „არ არსებობს არც ფილოსოფია, არც ისტორია, არც ისტორიის ფილოსოფია. არსებობს მხოლოდ ისტორია, რომელიც ფილოსოფიაცაა და არსებობს ფილოსოფია, რომელიც ისტორიაცაა“. [20, 234].

ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსი მაქს ვებერი ფიქრობს, რომ ისტორიის ფილოსოფია ძალიან ახლო დგას სოციოლოგიასთან. ის ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ისტორიის ადგილი დაიკავა სოციოლოგიამ“. ეს თვალსაზრისი ყველაზე რელიეფურად ჩამოაყალიბა გერმანელმა მკვლევარმა, ლაიპციგის უნივერსიტეტის პროფესორმა, პაულ ბარტმა. მის წიგნს ზუსტად ასე ჰქვია „სოციოლოგია, როგორც ისტორიის ფილოსოფია“. მას ღრმად სწამს, რომ სოციოლოგია მთლიანად ემთხვევა ისტორიის ფილოსოფიას და მათ შორის განსხვავებას მხოლოდ სახელწოდებაში ხედავს [25].

ზოგიერთები ისტორიის ფილოსოფიას ცალკე, დამოუკიდებელ დარგად აღიარებენ. მათ რიცხვს მიეკუთვნება ცნობილი რუსი მეცნიერი პიტირიმ სოროკინი. მისი შეხედულებით, მეოცე საუკუნეში, რომელიც წარმოადგენდა კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე დიდი კრიზისის პერიოდს, წარმოშვა უამრავი ისტორიის ფილოსოფიები [26].

და ბოლოს სკეპტიკოსები. ისინი კატეგორიულად უარყოფდნენ საერთოდ რაიმე ისტორიის ფილოსოფიის არსებობას. ფრანგული ისტორიულ-ფილოსოფიური აზროვნების მეტრმა, ცნობილმა რაიმონ არონმა ისტორიის ფილოსოფიას პირდაპირი სიკვდილის განაჩენი გამოუტანა. ისტორიის ფილოსოფია, ეს არის მეტაფიზიკა, რომელსაც, ფრანგი მეცნიერის აზრით, არავითარი ღირებულება არ გააჩნია. [3, 171]. ბევრი ფიქრობს, რომ საერთოდ ისტორიის ფილოსოფიამ უნდა დაამტკიცოს, რომ მას აქვს მოქალაქეობის უფლება.

ეს ორი უკანასკნელი თვალსაზრისი კარგად გამოხატავს ამ თემის ირგვლივ არსებულ ორ უკიდურესობას. ერთ შემთხვევაში ისტორიის ფილოსოფია პირდაპირ ცაში აჰყავთ და ლამის ცალკე, დამოუკიდებელ მეცნიერებად გამოაცხადონ. ხოლო მეორე შემთხვევაში მას მიწასთან ასწორებენ და ხაზგასმით აღნიშნავენ, თითქოსდა მას არავითარი ღირებულება არ გააჩნდეს. ეს უკვე მეტიმეტია.

შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ ყველზე მეტად რეალობას კოლინგუდი და კროჩე მიუახლოვდნენ. ისინი ისტორიის ფილოსოფიას ისტორიული მეცნიერების ორბიტაში მოიაზრებდნენ. ზოგადად ამგვარი მიდგომა სავსებით სწორია, მაგრამ მას კიდევ უფრო მეტი კონკრეტულობა ესაჭიროება. აქ, რა თქმა უნდა, გვულისხმობთ იმას, რომ ისინი ჭეშმარიტების კარიბჭესთან, ზღურბლთან, შეჩერდნენ და მისი გადალახვა ვერ გაბედეს, რაც მნიშვნელოვანწილად იმით იყო გამოწვეული, რომ ისინი აიგივებდნენ ისტორიოგრაფიას და ისტორიას. აღნიშნულ თემაზე მათი მსჯელობის სუსტი ნერტილი, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. ისტორიოგრაფია ისტორიას შეერწყა, გაქრა. „არ არსებობს არც ისტორიის ფილოსოფია, არც ფილოსოფიის ისტორია, არსებობს მხოლოდ ისტორია“ - ნერს კოლინგუდი.

ისტორიის ფილოსოფია არაა ცალკე, ავტონომიური მეცნიერება, როგორც ამას ხაზს უსვამს ამერიკაში მოღვაწე რუსი მეცნიერი პიტირიმ სოროკინი. ჩვენ მეტად ფრთხილად, მაგრამ მაინც იმ აზრისაკენ უფრო ვიხრებით, რომ ისტორიის ფილოსოფია განეკუთვნება ისტორიოგრაფიის კომპლექტენციას, ანუ კიდევ უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ერთ-ერთ განშტოებას წარმოადგენს.

ისტორიის მეცნიერების ისტორიას აინტერესებს არა მარტო ის კონკრეტული გამოკვლევები, რომლებიც შეიქმნა მსოფლიო ისტორიის კარდინალური საკითხების ირგვლივ, არამედ ის ახალი თეორიები და იდეები, რომლებიც წარმოიშობა და რომლებმაც მძლავრი ბიძგი მისცეს ისტორიული აზროვნების განვითარებას. ღრმა კვალი დატოვეს ისტორიულ მეცნიერებაში, ან ისტორიაში. იქმნება ფილოსოფიური კონცეფციები, რომლებიც ლებულობს ზოგად ფილოსოფიურ ხასიათს ან ხდება ზოგადი ხასიათის ფილოსოფიური კონცეფციების მისადაგება ისტორიოგრაფიისადმი ან მისი ცალკეული პრობლემებისადმი. აქვე დაეძინო, რომ ერთმანეთში არ უნდა აგვერიოს ფილოსოფიის ისტორია და ისტორიის ფილოსოფია. მათ შორის შეხების ნერტილები, მჭიდრო კონტაქტები, უდაოდ, არსებობს. ისინი ზემოქმედებას ახდენენ ურთიერთზე და ამდიდრებდნენ ერთმანეთს. ამავე დროს არის განსხვავება და ამაზე თვალის არ უნ-

და დახუჭო. ფილოსოფიის ისტორიას აინტერესებს ფილოსოფიური მეცნიერების წარსული, ისტორია, ხოლო ისტორიის ფილოსოფიას ის ახალი იდეები და თეორიები, რომლებიც გზას იკაფავს და მკვიდრდება ისტორიულ აზროვნებაში. ამიტომ მათ შორის გაუცხოება, ჩინური კედლის აღმართვა, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია, მაგრამ არც მათი მეტისმეტად დაახლოება შეიძლება და ზღვარს არ უნდა გადავაბიჯოთ.

ასე მივუახლოვდით კიდევ ერთ საინტერესო და აქტუალურ თემას. ისტორიის მეთოდოლოგია მეცნიერების რომელ დარგს განეკუთვნება. ბუნებრივია, ეს საკითხი გამონაკლისი არ გახლავთ და მასზე გამოთქმულია განსხვავებული შეხედულებები.

ბულგარელი ფილოსოფოსი ნიკოლა ირაბაჯაკოვის თანახმად „ფილოსოფია უცილობლად ასრულებს ისტორიის მეთოდოლოგიის როლს“ [27, 177]. ამით მან ფაქტობრივად თავისი პოზიცია საკმაოდ მკაფიოდ გამოკვეთა და ისტორიის მეთოდოლოგია ფილოსოფიურ მეცნიერებათა სფეროში მოიაზრა. ეს არის ერთი მიდგომა. არსებობს სხვა ხედვაც.

ცნობილი ისტორიკოსი აკად. მილიცა ნეჩკინა უფრო იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიული მეცნიერების შემადგენელი ნაწილს წარმოადგენს. [28, 226]. აკად. პ. ფედოსევი აღნიშნავს, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია არის ყველაზე უფრო ისტორიული მეცნიერება. არ არსებობს ისტორიული მეცნიერება მეთოდოლოგიის გარეშე“ [29, 329-330]. ბულგარელი ფილოსოფოსი ნ. სტეპანოვი ისტორიის მეთოდოლოგიას ისტორიული მეცნიერების დარგად მიიჩნევს. [30, 259]

უნდა ითქვას, რომ ამგვარ მიდგომას საკმაოდ ახლოს მივყავართ ჭეშმარიტებასთან, მაგრამ მის უკანასკნელ ინსტაციას არ წარმოადგენს. ამგვარი შეხედულების შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. აქ, რა თქმა უნდა, პირველ ყოვლისა, ვგულისხმობთ იმას, რომ ეს მსჯელობა უფრო უნდა დავაკონკრეტოთ. ჩვენ ძალზე ფრთხილად იმ მოსაზრებისაკენ ვიხრებით, რომ ისტორიის მეთოდოლოგია, ისტორიის ფილოსოფიასთან ერთად, ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად, განშტოებად, შეიძლება მივიჩნიოთ. სწორედ, ამ ახალ, თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ნოვაციებს უკვაშირდება ის თვისობრივი ხასიათის ცვლილებები, რომელიც მიმდინარეობს ისტორიული ცოდნის განვითარების სფეროში. რაოდენობრივი ცვლილებების თვისობრივში გადაზრდა ამის ლოგიკური შედეგია.

ისტორიული აზროვნება ვითარდება სიგანეში. ის კონკრეტული გამოკვლევები, რომელიც იწერება ისტორიის პრობლემებზე და სიღრმეში ის იდეები, თეორიები, კონცეფციები და ისტორიის კვლევის მეთოდები, რომელიც ფეხს იკიდებს ისტორიულ მეცნიერებაში.

ერთმანეთში არ უნდა ავურიოთ ისტორიის მეთოდოლოგია და მეთოდიკა. ეს ორი სხვადასხვა სფეროა. ისტორიის მეთოდოლოგია ისტორიული დისციპლინაა და მას აინტერესებს ისტორიის კვლევის მეთოდები. ისტორიის სწავლების მეთოდიკა პედაგოგიკური მეცნიერების დარგია და ყურადღებას მიაპყრობს ისტორიის სწავლების მეთოდებს.

ამრიგად, ისტორიოგრაფია, ისტორიული აზროვნება, სამ ძირითად კომპონენტს მოიცავს. ის კონკრეტული ისტორიული გამოკვლევები, რომელიც იწერება. ის ახალი იდეები, თეორიები, კონცეფციები, რომლებიც ფეხს იკიდებს ისტორიულ მეცნიერებაში, ანუ ისტორიის ფილოსოფია. ისტორიის კვლევის ახალი მეთოდები, რომელიც მკვიდრდება ისტორიულ მეცნიერებაში ანუ ისტორიის მეთოდოლოგია.

ისტორიის თეორიის ქვეშ მოაზრებულ შეიძლება იქნას ისტორიოგრაფია, ისტორიის ფილოსოფია, მეთოდოლოგია, წყაროთმცოდნეობის თეორიის და მეთოდოლოგიის საკითხები. ჩვენი ღრმა რწმენით, ამ პრობლემის შესწავლა, პირველ ყოვლისა, ისტორიკოსის კომპეტენციას ნარმოადგენს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Н. Ерофеев, Что такое история, М., 1977.
2. ლ. ფირცხალავა, ისტორიის მეცნიერების შესავალი. თბ., 1995.
3. О. Ваинштейн, Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX - XX веках, Ленинград, 1979.
4. არისტოტელე, პოეტიკა, თბ., 1979
5. გ. ყორანაშვილი, პროფესია - ისტორიკოსი, თბ., 1986.
6. T. Schieder, Begegnungen mit der Geschichte, Göttingen, 1962.
7. შ. მონტესკიე, კანონთა გონი, თბ., 1994; ჰეგელი, ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაში, თბ., 2001.
8. З. Гонкур, Ж. Гонкур, Дневники, Записки о литературной жизни, т. 1, М., 1964.
9. А. Гулыга, Эстетика истории, М., 1974., А. Гулага, Понятие и образ в исторической науке - «Вопросы истории», №9, 1965. Г. Могилницкий, в соотношении исторического и художественного

- პოვნა - «Средние века», Вып. 39. М., 1975; მ. კალანდაძე, ისტორიის და ლიტერატურის ურთიერთობა - ცისკარი №1 1991 მ. კალანდაძე, ნაპოლეონი ქართულ სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში, თბ., 2008, კარი I, თავი I, II, III.
10. Э. Гарин, Хроника итальянской философии XX века (1900-1943) М., 1956.
  11. Г. Лопухов, о «тождестве» философии и истории в работах Бенедето Кроче - «Вопросы истории» №1, 1970.
  12. П. Лакомб, Социологические основы истории, СПб., 1895.
  13. Э. Сестан, История с обытий и история структур, М., 1970.
  14. Ф. Бродель, История и общественные науки, Историческая длительность - Философия и методология истории, М., 1977.
  15. Ш. Сеньобос, Исторический метод в применении к социальным наукам, М., 1902.
  16. М. Блок, Апология истории или ремесло историка, М., 1886.
  17. Л. Фон Ранке, Об эпохах новой истории, М., 1898.
  18. Фюстель де Куланж, История общественного строя в древней Франции, т. 3. СПб., 1907.
  19. Г. Рикерт, История философии. СПб, 1908.
  20. ფ. ლომაშვილი, ისტორიის ფილოსოფიის ისტორია, ნაწ. 2, თბ., 2007.
  21. მ. კალანდაძე, გრანდიოზული გადატრიალება ისტორიულ მეცნიერებაში - ისტორიული ძიებანი. 8-9, თბ., 2006; მ. კალანდაძე, ისტორიის კვლევის მეთოდების ევოლუცია - კრებული მიძღვნილი პროფ. ნოდარ შენგელიას დაბადების 75 წლისთავისადმი, თბ., 2008.
  22. Л. Февер, Бой за историю, М., 1991.
  23. Р. Дж. Колингвуд, Идеи истории, Автобиография, М., 1980.
  24. В. Виндельбанд, История философии, Киев, 1997.
  25. П. Барт, Социология, как философия истории, СПб., 1902.
  26. П. Сорокин, Человек, цивилизация, общество, М., 1992.
  27. Н. Ирибаджакв, Клио перед судом буржуазной философии, М., 1972.
  28. Выступление академика М. Нечкиной, история и социология. М., 1964.
  29. П. Федосеев, История и социология, М., 1964.
  30. Н. Стефанов, Теория и метод общественных наук, М., 1967.

History, Historiography, History Philosophy and History Methodology Summary

The presented paper is dedicated to an interesting theoretical problem: the correlation of historiography, History Philosophy and History methodology. This is a complicated and relevant issue, which causes serious debates among the scholars, who often present completely different standpoints.

From our point of view, we can carefully state History Philosophy and History Methodology are one of the composing parts of historiography. There theoretical and methodological novelties have caused the qualitative changes, which are now happening in the historical science. The transformation of the quantitative changes into qualitative changes is is logical results.